कारकखण्डन मण्डनम् त्रिलोचनचन्द्रिकाख्या

१५७०

२५४

ॐ श्रीगणेशाय नमः ॥ श्रीसरस्वत्यै नमः ॥ दोःकीलालकृष्णमाणविश्वरदमनहृच्चण्डकोदण्डभङ्गस्फूर्जद्दृप्ताण्डभाण्डस्फुटनदरकरध्याननिस्वानवाद्यैः लज्जानम्रस्तु देवैः सरभसमनिशं सीतया धीयमानः पायाद्देवान्नृणी
नःपरिषदि विदुषां ज्ञानकीजानिरेकः १ गङ्गागणेशौ पितरौ प्रणम्य मतिप्रालिना क्रियते मुनिमिश्रेण सा विलोचनचन्द्रिका २ तेन श्रीमुनिना कृतेन च कृतिना नत्कौतहैः खण्डनं वेदान्तागमपाणिनीयविदुषां यन्नच्छिरोम
णेर्नम् कर्मादेरितरत्र कर्तृताण्डवधियां गम्यो विशेषावहो विश्वासप्रकारकारणतया दिष्ट्यावलम्बी नये ३ । ननु यत्क्रियते तत्कर्मेति लक्षणमसंगतम् देवदत्तो ग्रामं गच्छतीत्यादौ ग्रामादेः कर्मत्वभङ्गप्रसंगात् नहि देवदत्ते
न कर्त्रा ग्रामादयः क्रियन्ते ग्रामादीनां गमनात्पूर्वमेव सिद्धत्वेन सिद्धसाधनवैयर्थ्यात् क्रियते इत्यस्य सोऽर्थस्तत्र तस्य तोऽर्थान्तरस्याभावात् न च गमनस्य तत्र ग्रामादिकमपि तच्चेति वाच्यम् विशिष्टे विशेषणा
विशेषासंबन्धान्नान्यदिति विवक्षितं विवेकेन गमनमेव तच्चेति देवदत्तो ग्रामगमनं करोतीत्यस्य तत्र ग्रामं गच्छतीति न च क्रियाव्याप्यं कर्मेति लक्षणं साधीयः देवदत्ते निष्ठायागमनक्रियायाभूतिषेन ग्रामादिनासामानाधि
करणाभावात् सामानाधिकरण्यविशेषणविशेष्यभावसंभवेन ग्रामादेरतद्व्याप्तेः नापि कर्तुरीप्सिततमं कर्मेति लक्षणं युक्तम् ग्रहिं तद्व्याप्तिरार्द्दे अल्पादौ सर्पादेरकर्मत्वापत्तेः न कश्चित्सचेतनः सर्पशृङ्गं वा प्राप्तुमिच्छति न च नाशुप
तेन सोऽपीप्सित एवेति वाच्यम् तावता पितृनाशस्यैव तत्प्राप्त्यात्र सर्पादेः न च वृद्धिं कुचानीप्सितमिति सत्त्वे पुनरकर्मत्वमनुवृत्तमात्रे किनानीप्सितसाधारणोक्तलक्षणाभावात् न तु पुरस्सम्भवेन क्रियाजन्यफलशालित्वं कर्मत्वमित्यस्त
लावल्लक्षणमतिसुलक्षणमिति चेन्न गमनजन्यसंयोगरूपफलाश्रयत्वेन ग्रामकर्तृदेवदत्तादेरपि कर्मत्वापत्तेः न च यथात्वपीधिकरणत्वे सतीति विशेषणीयं तेन न तत्रातिव्याप्तिरिति वाच्यम् ग्रात्मानं जानामीत्यादावात्मादेरकर्मत्वापत्तेः ।
ग्रात्मनो धात्वर्थानाश्रयधिकरणत्वात् तदेतद्धात्मा विवर्जितो तरीयायाः श्रोणीन्द्रकेनेषिरोरेवेषनत्यायमनुहरति तथा चैतस्य प्रश्नयतः पाशास्त्रज्ञिति करणव्यापारविषयत्वं कर्मत्वमिति लक्षणं कस्मैचिद्रोचते न च सर्वस्यैदोषेणधात्व   तज्जन्यत्वे सति नकस्य...
क्षेत्रयात्रस्यापि कर्मत्वप्रसंगात् दात्रधान्यसंयोगरूपव्यापारस्योभयनिष्ठत्वात् ग्राश्रयातिरिक्तव्यापारविषयत्वस्य तत्र सत्त्वात् ग्रात्मानं जानामि योमयथापास्वमात्मानं स्वयमेव जानातिभगवान्परमेश्वरस्तत्रात्मादेरनुव्याप्त
याकर्मत्वाभावप्रसंगाच्चेति यद्यपि वस्तुतमनुयोगकरणमात्रगते योनामियोज्यास्तथापि केचन वैयाकरणाः कायवाक्यमनोभिः संसेवितभगवत्पाणिनिचरणाः स्वकपोलकल्पितविविधशास्त्रसंरचनासर्कविचारस्वातन्त्र्यधुरीणामी
मांसापारावरीणाः परणस्तरीप्रतिभानवीनाः परिभावयन्ति कर्मलक्षणम् ब्रह्मैवसमस्तं ब्रह्मातिरिक्तं जगदेव मिथ्येत्यादिवदन्तो वेदान्तिनोऽप्यात्मातिरिक्तं जगदेव वितण्डाविभावरी जठरदीनिवेशाय तः खण्डनकृन्मतानुयायिनो वनपोहषय
ति ग्रत्रवयं समादध्मः क्रियाविषयत्वं कर्मत्वं विषयता च कृतिसाध्यत्वादेवात्मादेरितिकर्मत्वं तस्य ग्रतएवबद्धिमनुमितो मीमांसादावनुमितेर्विषयाजन्यत्वेन वह्नेरनुमितिजन्यत्वे सिद्धे क्रियाविषयत्वेन वह्नेः कर्मत्वमिति कर्मणि द्वितीय
ापि संगच्छते साधुत्वार्थिका द्वितीयेति केचित्समादधिरे वरं कपोतिकुलालस्मादौ घटपदस्योपादानत्वलक्षणया कपालपरत्वेन कृतिरूपक्रियाविषयत्वात्तस्य कर्मत्वं संयोगविषयत्वमपि तद्योगजन्यप्रमाणत्वविषयत्वमिति ग्रामादेः कर्मत्वमितिस
र्वसमञ्जसम् कर्त्रादौ कारके पदी दंकर्मत्वं तिसतितत्प्रापि विवक्षातः कारकाणिभवन्तीति न तद्रोचका द्वितीयाविवक्षा परिशिष्टप्रयोगानुसारितीत्तेयाः न्यायातिप्रसंगात् प्राप्यविकार्यनिर्वर्त्यसंस्कार्यभेदाच्चतुर्विधं कर्मानेन संगृहीतमिति तका
विस्तृपपत्तिरिमासंहाविस्तरः ॥ ग्रथकः कर्ता यः करोति स कर्तेति चेन्न तस्य सत्त्वस्य यः क्रियां करोति समुत्पादयति स कर्ता संज्ञकोऽभवनीत्यर्थः तथा च यत्रक्रियानित्यानन्त्रपरः समवैति विघ्नते व्योमसर्वं जानाति परमेश्वरस्तादौ समवायव्योम
स्तितापरमेश्वरत्वान क्रियाणां नित्यत्वेन तज्जनकतया परमेश्वरादीनां तत्कर्तृत्वं न स्यात् क्रियते इति व्युत्पत्त्या क्रियाशब्देन क्रियासाध्यमुच्यते न च समवायादिरूपा क्रियानित्यासाध्याभवितुमर्हति न च यावत्सिद्धमसिद्धं वा साध्यत्वेन प्रतीयते ग्रा
स्थितकर्मपदत्वात्सादिद्रुमसिद्धीयतेऽतिवाच्यम् प्रतीयतरत्वनेनकिंभ्रमप्रमासाधारणी प्रतीतिर्विवक्षिता प्रमा एवं वा ग्राद्ये नित्यस्यापि क्रियात्वापत्तिः ग्रन्ये समवायादेः क्रियात्वापत्तेः नेवपात्वर्थः क्रिया ग्रन्योन्याश्रयात् क्रियावाचित्वस्य धात्वर्थत्वा
त् किं नीषुस्तानक्रियाणां नित्यत्वेनाजन्यतया स्तुमात्मानं स्वयमेव जानाति भगवान्परमेश्वरः इत्यादौ कर्तृकर्मक्रियालक्षणनिर्वचनेन नित्यानि ग्रतएवपरिहृतसामर्थ्यकारकचक्रप्रयोक्तृत्वं कर्तृत्वमेव न देवस्वतन्त्रः कर्मेत्यत्र कर्तुः स्वातन्त्र्यमुच्यते ग्रहहा
रककार्यानुकूलकृतिमत्वापि त्वं कर्तृत्वम् तेनाचेतनेनो न कर्ता रथो ग्रामं गच्छतीति लक्षणयाश्वः कर्ता च रथस्य पावनमपालनम् सर्वं जानाति परमेश्वरस्तत्र तज्ज्ञानक्रियाया नित्यत्वेनेश्वरस्याकर्तृत्वापत्तेः तस्मात्कर्तृत्वं द्वेधा चमितिचेत् ग्रचेतने पत्कार्यान
कूलकृतिसमवायो यः सतत्कर्तोच्यते सचेतनेनतद्यपदे शौ गौणः सर्वं जानाति भगवान्परमेश्वरस्तत्रापि नित्यत्वसंदेपः ननु येन क्रियते तत्करणमिति लक्षणं मयुक्तं विकल्पासहत्वात् तथाहि येनेति तृतीया किं करणे सहार्थे वा कुम्भिनेऽहे वा ग्राद्ये सिद्धिशेष
णे ग्रनन्तिदुरुपलक्षणे किं सिद्धेऽपौ वा तत्रनाद्यः ग्रात्माश्रयात् नहि तीयः दात्रेण धान्यं लुनातीत्यत्र दात्रस्येवधान्यस्यापि करणत्वप्रसंगात् हस्तसहितस्य दात्रस्य साहित्यस्यापि तदेतत्वात् नहि लेशोऽन्तेन रिवासतिक्रिदोपपद्यते न हि तृतीयः ग्रमूलाकारणस्यैव
दात्रस्यानद्वा लेनाकरणत्वापत्तेः न च तत्त्वर्थः नरति मन्त्रं नरति त्रिः काहस्तांयोध्यमेधेन यजते तपसा रासंज्ञानेनमोक्षस्यादावश्वमेधादीनां करणत्वं कर्तृत्वाप्रसंगात् तेषामाशुविनाशितयाः विद्यमानतया विशेषणत्वाभावात् विद्यमानं हि विशेषणं भ
वति ग्रतएव जरासिन्धुपरसप्तऋषी सिद्धयापरिज्ञानकमपदस्थित्योदोहि पोषणे कर्तौर्याप्रदाय ज्ञानहीनं विद्यामानतयाविशेषणत्वात् नापि पञ्चमः ग्रन्योन्याश्रयात् ग्रास्याश्रयाहा करणत्वेजाते न हरितेन हातवणज्ञाने तत्र क्षणे च जाते करणतानेलक्षणा

नेजनकमित्वात्स्याग्रपलंत्वपर्यपतन नातिप्रसङ्गः एतेनकुलमन्तेनुवसतीत्यादाविद्युमस्यातीत्यागमभावेनात्रमितिंप्रमरेतेनयाधर्मेणापिमत्रुमितोमीमत्रध्नमस्यकरणत्वोच्छेदप्रसंगात् अथसाधकतमंकरणमित्यस्तांनावत्तरण
मितिचेन्न तरतमाद्यर्थस्यानतिप्रसंगस्यवृत्तमसम्भवात्वात् नचप्रकृष्टेप्रसाधकतममितिवाच्यम् किंतावस्यकृष्टत्वमनन्यथासिद्धान्वयव्यतिरेकशालित्वंनन तथाहि सत्रेसन्निकृष्टेरनक्रियानडानिरेकेणनुच्छिदेतिचेन्न कर्त्रकर्मणोरपिएवंसा
ताम सन्निकृष्टेऽपिच्छिदेरमनन्यप्रतिरेकयोस्तुल्यत्वात् अथव्यापारवतःकारणत्वंकारणत्वमपिमस्तेतु अस्तपवक्रियायाहेतोयोगाद्यवच्छेदेनसंबन्धिकारणंकरणमितिवैयाकरणकेसरीतार्किकास्तुपालम्म यदाकदाचित्क्रियायो
गव्यवच्छेदस्यकर्त्रादेरपिसत्वात् सार्वदिकतदव्यवच्छेदस्याकरणेष्यसत्वं नहिदात्रंसदैवच्छिनत्तिभिनत्तिपिक्रिपुरलपति नचसकलकारणसमवहितेनसिन्नमितिक्रियाभुवत्येवेतिवाच्यम् कर्त्रादेरपिसकलहेतुसमवहितताक्रियो
पजेरावश्यकत्वादतिप्रसंगस्यवज्रलेपत्वात् तस्मात्करणत्वंतुर्वचमितिवाचहकेजागरूकेवाहान्नसारमहंकावहीमि व्यापारवत्कारणंकरणं व्यापारत्वंचतज्जन्यत्वेसतितज्जन्यजनकत्वं तेनदात्रवस्तुसंयोगरूपव्यापारवत्वेनदात्रादेःकर
णत्वसंज्ञाहरीति च्छेत्तावरंपश्यामीमत्रचछेदसंयोगवृत्तयाचहेतोःकारणनामासादयति एवमन्यत्राप्यूहनीयम् नचच्छेदाव्यवहारिकसंयोगाश्रयत्वेनकरणत्वापत्तिरितिवाच्यम् यस्यच्छिदंप्रतिजनकीभूतोव्यापारोयेनविनानदव
च्छिन्नेनजनयतितस्येवतद्व्यापारत्व इतिपक्षधरमिश्रोक्तानांकरणकंत्वानेप्रयत्नमित्यत्रबहुशोविवेचितमितिनकापत्तिप्रसंगशंकेतिसंक्षेपः ननुयस्मैदित्सा रोचतेधारयतेवाऽसंप्रदानमितिलक्षणमयुक्तमननुगमात् किंचेदंलक्ष
णंसंप्रदानसंज्ञावद्वृत्तियमाहोस्वित् चतुर्थीविभक्तिप्रयोगार्थम् नत्वाद्यः ब्राह्मणायगांददातीत्यादौब्राह्मणादेरिवहरयेरोचतेभक्तिरित्यादौयच्छतेधारयतेरुचमत्रसंप्रदानत्वेनव्यवहाराभावात् तथाचोक्तम् संप्रदानेनदेवस्यास्सज्ञातुशहकाम्य
याहीयमानेनसंयोगात्स्वामिवलभतेयदि अनुमन्तृनिराकर्तृप्रेरकंत्यागकारणम् व्याप्येनाप्नदद्दानेतत्संप्रदानंप्रकीर्तितम् २ नचरुचेर्धारयतेर्वाप्रयोगेयत्संप्रदानंकारणोरुचालेनतेनैवेदंसंप्रदानलक्षणंसंगच्छते नहितीयः उभयोःस्यदयसंयुद्ध
रात्मापरमात्मनेपितृणसरलिकिंकुलमंत्रस्मितत्मादोचतर्थीप्रयोगदर्शनात् अग्रचरदानेरुचेहीरपुनेबीप्रयोगेचतुर्थीवभवतीतिवानियमः इतिसिद्धत्वचतुर्थीभवत्येवेतिनियमः ननुहोयपतेनसहायमहे ब्राह्मणायसुवर्णवर्णलेदहितिणंददातीत्यादेःस्व
तन्त्रग्रासमरोचनेनहितहितुप्रवाहतेयःश्रद्धेवदत्तस्याघ्नंधारयामीत्यादौचप्रयोगस्यबहुशोदर्शनात् नद्वेकोविधानन्देनतारायस्यव्यवस्थापितत्वात् ब्राह्मणायसदत्तानिब्राह्मणोरदातीत्यपिस्यादेवंरुचेरविप्रयोगेराजेत्येवंतेसमयानमग्नि
लेरत्मादोषष्ठीप्रयोगदर्शनात् निरूहेवविलसंनतानरोचतेइत्यमित्यादयोपि नदेतच्चनिरस्तमितिरूढाभावात्कृत्वोः तृतीयादिविभक्तिविषयेसर्वत्रसंबन्धविवक्षाप्रश्नलघ्नीयषष्ठीदशीहपने द्वितीयपक्षेतत्वचनविरुद्धमदे अप्यन्त्रायोगव्यव
च्छेदस्यशिष्यप्रयोगानुसारेणसर्वनुपपन्नत्वात् अन्ययोगव्यवच्छेदनकेपिस्वीचक्रितित्वात्तोविस्तरः अथोच्यतेस्वत्वतत्सप्रदेकपरस्वत्वापत्तिफलकेत्यागविशेषस्यदानेरर्थत्वात्तदुद्देश्यत्वंसंप्रदानमितिनीयते ततश्चददातेःकर्मत्वात्पक्षस्वत्वसम
दानेनसंप्रदानमत्यपासंग्रहीयतेःसमितिसंप्रदानसंग्रहीयतेः नेनेतिवाच्यमप्रासिद्धः संप्रदानशब्दःकर्मणाब्राह्मणादेःश्रवणमेवरतिसंक्षेपः । ननुयतोपैतिभयमादत्तेवातदपादानमस्यपुक्तंविकल्पासहत्वात् तथाहि किमत्रापदपायोविभा
गोवापायोवाकिंस्वित्रवन्नमनंवाद्यात्क्रियमाणत्वंवा तत्रनाद्यः विभागस्यहिउभयनिष्ठत्वेनउभयत्रापितुल्यत्वात्पतनंवृक्षात्पततीतिप्रयोगापत्तेः नद्वितीयः वृक्षस्वहारावहुरोनहःइतिवहुत्वासंलेनप्रपततीतिस्यात् नतृतीयः गोरपीनेविधानिमप्रवि
शापायमत्वेनुमग्रगमनाभावाद्पादानत्वमस्येन नचगतिःप्राप्तिस्तत्रापस्तीतिवाच्यम् प्राप्तिपरिस्पन्दस्याधारणगमनत्वाभावेनानुगमात् नापिचतुर्थः श्राईस्थानाद्वमवकृच्छतीत्यादयोपिप्रयोगाभस्येन अधःसंयोगकारिकाहि
तनक्रियानथाहुधावतोऽश्वमस्मात्संभवति नचध्रुवमपायेपादानमितितत्पर्यास्यापादानत्वमितिवाच्यम् ध्रौव्यंहिस्थैर्यंतच्चसार्वदिकंवाक्रियाकालिकंवापतनकालेवाविवक्षितम् नाद्यः इत्यादेरप्यनपायेः नद्वितीयः पतितावतिष्ठ
मगात् नतृतीयः धावतोऽश्वात्पतितःप्रबलप्रभञ्जनोत्पन्नपतितमूलाःशीर्णमूलेषुअपायात्वाःशाखिनोप्रपतदेवपतन्तःकथमपादानसंज्ञासंहितोभवेयुः यतोभयंभवतितदपादानमित्यपिनव्याघ्राद्बिभेतीतिवहाद्द्रोदेवदत्ताद्बिभेतीतिस्या
त् विडालस्वरेणबिभेतीतिदतीयानस्यात् तस्माच्चतनःपञ्चमीसीतापहर्तुरावणाद्दाशरथीरामोमनागपिनबिभेतीतिभयाभावेसुतोविभ्यदपिव्याघ्रान्नबिभेतीत्याद्यप्रकाशकृच्च यतस्माद्ग्रहणेनदपादानमित्यपिनस्वन्दरम् ग्रामादागच्छतीत्यदाति
ग्रहणेभावेचप्रवर्तते तथाचाग्रग्रहणार्थाभावत्वार्थोवा रसभिन्नकमलोदरेमुग्धनिमधुकरःपिबतिरसमकारनरोमधुरपिकोसेनीत्याथापादानत्वप्रसंगात् तस्मादपादानत्वंदुर्वचमितिप्रयोज्यतेपञ्चमीप्रयोगार्थंहीयमपादानसंज्ञावे
याकरणैःपारिभाषिकीसमभाषितनलक्षणम् तथाशिष्टप्रयोगानुसारेणापादानेऽप्यपादानत्वविवक्षयापादानात्पञ्चमीप्रयोक्तव्या तदुक्तम् सर्वैकतात्तृयाविवक्षातःकारकाणिभवन्तीति इत्यसिंहोपिसकलशास्त्रवीपर्यह
नसिंहःक्रियाकारकयावद्धतेऽवस्थानिबन्धनत्वाद्विनिर्मोचेवसर्वातिप्रसंगस्यव्याप्यकारंकतमतिपत्वेन अथसवन्धेषष्ठीमत्रसंबन्धोनिरूप्यते अथकःसंबन्धः ननावत्संयोगसमवायौ तत्तःउत्तमरत्नयोरभावेषष्ठीनस्यात् उ
रुसस्यद्रूपत्वइतिवद्द्रूपस्यउरुषस्यपिस्यात् नचेष्टापत्तिः सम्पविभेरापगमेनाथतवाहंतमामकीनस्तवमसाधुरहितरङ्कःसुचनसमुद्रोनतारङ्कस्यक्तिविरोधात् यद्यपिममप्रभुःपरमेश्वरःसमुद्रस्यतरङ्गःतरङ्गस्यकारणंसमुद्रइतिभवत्ये
वतथापिपदान्तरप्रयोगान्तरेणतरङ्गस्यसमुद्रोममपरमेश्वरोजगत्कर्मेतिप्रयोगापत्तेरित्यवधातव्यमिदं किंचराहोःशिरइत्यत्रकथंषष्ठीराहोःशिरःस्वरूपेणसंबन्धाभावात् नचाभेदएवसंबन्धःभेदेसंज्ञायतेषष्ठीत्यभेदेप्रथमामतेनिविरोधा

2

पक्षेरितिचेन्न उच्यते अत्र विशिष्टबुद्धिनियामकत्वे सति विशिष्टबुद्धिनियामकः संबन्धः यद्वा विशिष्टबुद्धिविषयत्वे सति विशिष्टबुद्धिविषयः संबन्धः अथवा विशिष्टबुद्धिजनकत्वे सति विशिष्टबुद्धिजनकः विशेषणविशेष्यान्
येसतिविशिष्टधीविषयः विशिष्टधीस्थविशेषणत्वधीविशेषणतेच न दण्डादौ तल्लक्षणः स्वरूपसंबन्धविशेषः समवायात्मकत्वेनवाद्ये नोक्तपूर्वकल्पोऽन्यथावायोरूपमितिधीः प्रमा स्यात् सच संबन्धः क्वचित्समवायः क्वचित्संयोगः क्वा
चित्स्वरूपं भावत्वाद्यवाचकभावकार्यकारणभावप्रतियोग्यनुयोगिभावाधाराधेयादीनां स्वरूपसंबन्धएवानुभूतानां तत्वसत्वात् संबन्धान्तरेणविशिष्टप्रत्ययजननयोग्यतावच्छेदकावच्छिन्नस्वरूपद्वयस्य स्वरूपसंबन्धत्वात् नन
ग्रहोः शिष्टप्रत्ययावयवावयविभावसंबन्धविवक्षायां त्वइजनकतायातनाप्रारीरातीरत्वसंस्थानुसंस्था निभेदविवक्षयाभोक्तृभोग्यत्वविवक्षयावाषष्ठी नहि विवक्षाकल्पितनानासंबन्धमात्राय सर्वत्र षष्ठी प्रसक्तौ विभक्त्यन्तर
विलयापत्तिरितिचेन्न शिष्टप्रयोगानुसारित्वविवक्षा सर्वमप्यपारयन्ती सर्वानिपप्रसक्तिभङ्गाय भविष्यतीति ननु तथा अत एवोक्तः सोऽचक्षत्वर्थयस्मिन्नेन दासेनादाणधातोहृत्वादित्वविधानेनात्मनेपदविधिना दास्या संप्रयच्छते ध
नेकाषकरणत्वज्ञाप्यते ध नेरदानिकाषकरणत्वस्य तृतीयानेनावगम्यते नचविवक्षामन्तरेणकेनापिसूत्रेणचतुर्थ्येह तृतीया विहिता तस्मात् योगसाधारणत्वेव्याकरणमतत्रे शिष्टप्रयोगस्य वनियामकत्वात् तदुक्तं महाभाष्यकृ
ताऽपि नचविवक्षितपरःप्रयुज्यतेनयाधारत्वापितेनवचनविधरत्वात्यः प्रयोगः सकलव्याकरणसिद्धान्तविनिशिष्टैः प्रयुज्यते अत्राधारस्तदधिकरणमितिसूत्रेणत्वे तु हि निश्च आश्रियते यस्मिन्क्रिया तदधिकरणमिति नयुक्तौ तदिहरः
कल्पनाइतिवक्तव्ये घटशब्दोऽपादानेनलक्षणया पपद्यते इहगविगोत्वमित्यत्र गोत्वस्य नित्यत्वेनासाधनत्वात् क्रियात्वाभावात् नचयस्ययत्राश्रयः सतदाधारस्तत्वनिवाच्यम् संबन्धमन्तरेणाधारत्वेगोत्वात्तयोरपि तथात्वापत्तेः संबन्धा
न्तरेऽनुपस्थानस्येवसंबन्धिनःस्वरूपस्य संबन्धत्वेन ग्राह्यत्वात् तदुक्तम् नहिस्वशितिनोपिवरवत्कुः स्वस्वरूपमारूढमत्रसितिनातिप्रसङ्गो येनकुण्डे दधीत्यत्र तदभावात् संयोगेनकुण्डे दधीतिवद्ध्यिक्ताङ्गमित्यपिस्यात् संयोग
स्याभयनिष्ठत्वात् भूतलेघटाभावइत्यत्र संयोगसमवाययोरभावाच्च नातिस्वरूपसंबन्धेनभूतलेघटाभावइतिवद्घटाभावे भूतलमित्यपिस्यान्नचगुरुत्वसमवायिकारणत्वेपतनक्रियायाश्रयत्वमाधारत्वमिदमविगोत्वमित्याहो
तदभावात् तस्मादाधारत्वं इत्युक्तमितिचेन्न अधिकरणेसप्तमीत्यत्रसप्तमीप्रयोगार्थमाधारसंज्ञाविधीयतेतत्राधारत्वनियामकः संबन्धः कश्चिद्वक्तव्य एव वाच्यः कथमन्यथा हि तेशालोनतथात्वोपाहत्वरति अनन्वत्वकुण्डसाधारत्वे
नतेस्थः एतेन गङ्गायांघोषः प्रतिवसति ग्रहकुल्येकरिष्यन्तिमित्यादयः सिद्धाः कर्ता कर्म च करणं संप्रदानं तथैव च अपादानाधिकरणमित्याहुः कारकाणि षट् ॥ इति श्रीमल्लाजनकसिंहषट्शास्त्रीमतिकणवमहाचार्यश्रीम
त्रुनिनाविरचितं कारकस्वरूपनिर्णयं च ॥ श्रीम् ॥ दातीपुत्रस्यनेत्रे ... व मधमभवत्कोप्यपीतीकपोतः कलेवशहोवसिद्धिरतनवडुकविनीरोषमप्यात्तयातः सर्वविसमप्यैर्वात्स्य निमुषसिगलकालोषयन्याकुसं
तापा ... कारेणसंवत्यविधुवत्नितिरः पहिकापावजेन १ इहकिमुघसिपहकाशं से किंशत्वरूपप्रतिनियमितवाचावायसनैषयः भणकरिणभवप्रास्त्रलातरुःस्यानिनीकाविनिविहितलदीवागुजारःकोकिलोभूत १॥

वेत्र